

HAL
open science

Catalanismes, espanyolismes i obrerismes (1914-1939). La corporativització de la societat catalana

David Fiol

► **To cite this version:**

David Fiol. Catalanismes, espanyolismes i obrerismes (1914-1939). La corporativització de la societat catalana. Catalonia, 2020, 26, pp.81-102. hal-03590980

HAL Id: hal-03590980

<https://hal.science/hal-03590980>

Submitted on 28 Feb 2022

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Catalanismes, espanyolismes i obrerismes (1914-1939). La corporativització de la societat catalana¹

David MARTÍNEZ FIOI

Universitat Autònoma de Barcelona i Universitat Oberta de Catalunya

David.Martínez.Fiol@uab.cat

Résumé : Cet article explique comment la culture politique catalane du premier tiers du XXe siècle a été marquée non seulement par la confrontation entre catalanistes et espagnols, bourgeois et prolétaires et par la droite et la gauche, mais aussi par une corporatisation progressive de la vie sociale et économique de la Catalogne, conséquence des changements structurels imposés par la croissance urbaine à Barcelone et l'industrialisation.

Abstract: This article explains how the Catalan political culture of the first third of the twentieth century was marked not only by the confrontation between Catalanists and Spaniards, bourgeois and proletarians, and the right and the left parties, but also by a progressive corporatization of the social and economic life of Catalonia, as a consequence of the structural changes imposed by urban growth in Barcelona and industrialization.

Mots-clés : Catalanisme, espanyolisme, mouvement ouvrier, corporatisme, fonction publique.

Keywords: Catalanism, Spanish nationalism, Labour movement, corporatism, public function.

Lluita de classes, lluita nacional o lluita corporativa?...O totes tres?

Durant els darrers anys del segle XX, l'àmbit corporatiu dels historiadors catalans va estar marcat pel debat que confrontava aquells que parlaven de la necessitat de fer una anomenada «Història nacional de Catalunya» i aquells que entenien que calia fer simplement «Història de Catalunya»². De fet, l'omnipresència del règim franquista al llarg de 40 anys de Dictadura va marcar considerablement les formes d'entendre la tasca de l'anàlisi històrica de la realitat catalana. Certament, el pes de la tradició marxista i el record d'una revolució truncada o mal formulada durant la Guerra Civil, incidiren en la necessitat d'estudiar el moviment obrer espanyol i català, tant en els seus àmbits sindical com en el dels partits. L'estudi del moviment obrer totalitzà el quefer historiogràfic, fins el punt que la història contemporània de Catalunya quedà sotmesa a

¹ Aquest treball forma part del projecte col·lectiu d'investigació: «“Fisión” y “Fusión” estatales en los sistemas políticos contemporáneos: el excepcionalismo y los cambios de fronteras». HAR2015-67658-P (MINECO/FEDER, UE) vinculat al Grup de Recerca en Estats Nacions i Sobiranes (GRENS) de la UPF. També forma part del Grup d'Investigació Consolidat reconegut per l'AGAUR: «Grup d'Estudi de les Institucions i de les Cultures Polítiques (S. XVI-XXI)». Referència: (2017 SGR 1041).

² BALCELLS, Albert. *La història de Catalunya a debat. Els textos d'una polèmica*. Barcelona: Curial, 1994.

l'anàlisi d'una esquemàtica lluita de classes entre obrers i patrons: es passà dels «industrials i polítics» de Vicens Vives als «burgesos i proletaris» de Miquel Izard³.

Paral·lelament, la incidència de la cultura catalanista conduí a una recuperació de la història de Catalunya en clau nacionalista, que, d'altra banda, no era o no semblava en els anys de la Transició incompatible amb l'anàlisi marxista de la història contemporània de Catalunya. De fet, durant el segle XX, en els cercles d'esquerres fou una constant el persistent debat sobre la compatibilitat o no del ser nacionalista i socialista alhora. En rigor, aquesta fou una de les claus teòriques i programàtiques del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) des de la seva fundació fins els anys de la Transició. Molt important si tenim en compte que el PSUC, als ulls de l'opinió pública catalana, passava per ser el gran catalitzador de les aspiracions antifranquistes durant els anys seixanta i setanta⁴.

La implantació del règim constitucional del 1978 i la posterior vertebració de l'autonomia catalana a partir del règim pujolista del 1980 al 2002, canviaren totes aquestes percepcions. El PSUC i tot el seu bagatge polític i cultural es difuminaren i fins i tot el pujolisme el va reabsorbir desnaturalitzant la seva tradició obrerista. La lluita de classes ja no semblava important; allò que importava era la reconstrucció nacional de Catalunya en clau d'un nou Noucentisme. Importaven els anys de la Mancomunitat, no els de la Generalitat Republicana. Eren preferibles Cambó i Prat a Macià i Companys, i ja no diguem a sindicalistes com Seguí, socialistes com Comorera o, indubtablement, a gimnastes revolucionaris com Garcia Oliver⁵.

Tanmateix, la realitat de la història de la Catalunya contemporània no fou únicament la lluita entre burgesos i proletaris, ni tampoc una permanent reivindicació d'aspiracions nacionals de tot tipus. De fet, la realitat catalana era molt més complexa. Hi havia obrers, patrons, però també grans propietaris de terra i pagesos amb i sense terres. Però també existien unes classes mitjanes en formació (molt majoritàries a l'inici del segle XXI) que apostaven per una promoció social i professional al marge de la indústria i de la terra de conreu. Tots plegats configuraren, al marge del discurs de classe, un discurs de caire corporatiu, de solidaritat professional, que expressava aspiracions molt particulars i egoistes des del punt de vista dels discursos estrictament classistes. Aquesta cultura corporativa i professional havia estat (i encara hi és) present al llarg de la contemporaneïtat catalana i s'expressà, des de totes les seves vessants, fins i tot la dels teòrics antiestatistes llibertaris, en quin havia de ser el paper de l'Estat i com utilitzar-lo en la construcció d'una societat catalana *moderna*⁶.

³ VIVES, Vicens i LLORENS, Montserrat. *Industrials i polítics (segle XIX)*. Barcelona: Teide, 1958. IZARD, Miquel. *El segle XIX. Burgesos i proletaris*. Barcelona: Dopesa 2, 1978.

⁴ CEBRIAN SERRET, Carme. *Estimat PSUC*. Barcelona: Empúries, 1997. PUIGSECH FARRÀS, Josep i PALA, Gaiame (Dir. i coord.). *Les mans del PSUC. Militància*. Barcelona: Memorial Democràtic, 2017.

⁵ Durant els anys vuitanta i noranta del segle XX, el Noucentisme va mantenir la seva capacitat d'emmirallament en bona part de la intel·lectualitat i la historiografia catalana: CASACUBERTA, Margarida (coord.). «Noucentisme, la Catalunya perfecta». *L'Avenç*, n° 194 (juliol-agost 1995), p. 15-64. BOHIGAS, Oriol et al. *El Noucentisme 1906-1918*. Vol. VII de la «Història de la Cultura Catalana» dirigida per Pere GABRIEL. Barcelona: edicions 62, 1996.

⁶ Veure les obres de MARTÍNEZ Fiol, David. «“Cavallers del treball”. Función pública, corporativismo y asociacionismo profesional en Cataluña (1900-1936)». *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, n° 45 (2010), p. 149-168; *Estatisme i antiestatisme a Catalunya (1931-1939): Rivalitats polítiques i funcionaries a la Generalitat*. Barcelona: PAM, 2008; i *Leviatán en Cataluña: La lucha por la administración de la Generalitat republicana (1931-1939)*. Sevilla: Renacimiento, 2019.

La peça clau: la conquesta de l'Estat, la destrucció de l'Estat o la reconstrucció de l'Estat?

Les opcions catalanistes de la fi del segle XIX i principis del XX van presentar-se com alternatives de reforma i reordenació descentralitzada de l'Estat espanyol. Totes assenyalaven que la nova estructura estatal havia de dotar a Catalunya d'un règim d'autogovern polític, econòmic i social. La voluntat dels catalanistes d'aconseguir un règim autonòmic es concretà en allò que anomenaren el «fet diferencial» i que es fonamentà en dos components: la cultura i la industrialització. Aquest darrer element ressaltà la superioritat econòmica de Catalunya respecte de la resta d'Espanya. Els catalanistes apuntaren que la «pròspera» i «moderna» indústria catalana estava en perill per la manca d'interès dels governants espanyols, vinculats tots ells a l'«oligarquia agrària»⁷. És més, existia el convenciment que aquesta manca d'interès era conseqüència de la nul·la representativitat catalana a les institucions de govern d'Espanya, tal i com manifestà Enric Prat de la Riba en una conferència del 1890 tot citant fil per randa unes paraules del dramaturg Àngel Guimerà:

En la sèrie de ministres que han passat per lo poder des de la Restauració, cerqueu-hi catalans i hi trobareu el senyor Balaguer, i cap més en la interminable llista. Veieu los noms dels subsecretaris dels ministeris, dels capitans generals, i dels altres càrrecs superiors de l'exèrcit i de l'armada; mireu los governs civils, les direccions generals, lo Consell d'Estat, la magistratura, les acadèmies, l'alta ensenyança... que pocs noms catalans hi trobareu, i encara d'aquestos molts no seran fills de Catalunya, sinó de València, d'Aragó i de Mallorca. Que fonda no ha d'ésser la malaltia, senyor, quan sense posar-se d'acord les nacionalitats d'Espanya que resulten més afavorides, i que són les Castelles i Andalusia, només deixant-se anar per l'instint sos individus, se dóna aquest resultat que esglaia contra Catalunya⁸

Com a rèplica, els sectors espanyolistes denunciaren els projectes catalanistes com el desig de domini econòmic d'una regió sobre la resta d'Espanya⁹.

La reivindicació d'un govern propi per a Catalunya no va desvetllar únicament la rivalitat econòmica i d'interessos corporatius entre «industrials catalans» i «agraristes espanyols», sinó també la lluita pel repartiment dels llocs de feina públics a l'administració de l'Estat i local a Catalunya. En rigor, les dues propostes més rellevants del catalanisme de la fi del segle XIX, la formulada per Valentí Almirall i la de les Bases de Manresa (1892), abordaren, amb una major o menor ambigüïtat, el tema de la reforma de l'Estat, així com la seva redefinició territorial. Però van ser les Bases de Manresa les que per primera vegada aportaren una proposta explícita de com devia organitzar-se la funció pública en una Catalunya autònoma i quines havien de ser les corresponents

⁷ PALOMAS I MONCHOLÍ, Joan. *Els parlamentaris catalans i la lluita pel proteccionisme (1881-1885)*, treball de recerca de doctorat, UAB, 1989; i BRAVO SAN JOSÉ, Montserrat. *Los parlamentarios catalanes y la polémica arancelaria (1886-1890)*, treball de recerca, UAB, 1989.

⁸ «Discurs del president del Centre Escolar Catalanista de Barcelona, Don Enric Prat de la Riba llegit en la sessió inaugural del curs de 1890 a 1891», reproduït a PRAT DE LA RIBA, Enric. *La nació i l'estat. Escrits de joventut*. A cura d'Enric JARDÍ. Barcelona: La Magrana-Diputació de Barcelona, 1987, p. 12-13.

⁹ Ja als anys vuitantes del segle XIX, l'ex-republicà federal Valentí Almirall es queixava d'un Estat espanyol agrari que pretenia sotmetre la indústria catalana als designis del camp castellà i andalús. Tanmateix, la fórmula proposada per Almirall passava per l'intercanvi de productes industrials i agraris entre Catalunya i la resta d'Espanya, a ALMIRALL, Valentí. *España tal como es*. pròleg de JUTGLAR, Antoni. Madrid, Castilla, 1972. Ara bé, el 1908, el francès Edouard Escarra posava de manifest la dependència comercial de Catalunya respecte al conjunt d'Espanya, ESCARRA, Edouard. *El desarrollo industrial de Cataluña (1900-1908)*. Barcelona: Grijalbo, 1970.

atribucions i competències laborals dels seus futurs funcionaris. Una proposta que evidenciava les dificultats per encaixar dins d'un mateix territori els funcionaris dependents de l'anomenat Poder Regional i aquells que dependrien de l'administració civil de l'Estat o d'altres demarcacions com l'eclesiàstica, la militar o la universitària¹⁰.

Les Bases de Manresa del 1892 donaren a conèixer una proposta d'autogovern que pretenia conjugar la tradició institucional catalana d'origen medieval i la modernitat de la societat industrial. Així, destacaren que el poder legislatiu havia de recaure en unes Corts amb representació de caràcter corporatiu. Aquesta proposta no només havia de permetre harmonitzar les diferències socials i professionals en la convulsa Catalunya industrial, sinó també potenciar en positiu la diversitat professional de la Catalunya sorgida de la crisi de la fil·loxa i que havia de consolidar-se en les dues primeres dècades del segle XX¹¹.

Així, l'administració de la Catalunya autogovernada hauria de donar sortida a la diversitat professional a través de l'oferta pública de treball. Segons les Bases, el conjunt de l'administració de l'Estat a Catalunya havia de passar a formar part de l'anomenat Poder Regional. A més a més, es destacava l'obligatorietat que tots els funcionaris, civils o militars, que passessin a dependre del Poder Regional fossin catalans de naixement o bé per naturalització. Així, la Base 4 indicava que:

sols los catalans, ja ho sían de naixença ja per virtut de naturalisació, podrán desempeñar á Catalunya càrrechs públichs, fins tractantse dels gubernatius y administratius que depenguin del Poder central. També deurán ésser desempeñats per catalans los càrrechs militars que importin jurisdicción¹².

La llengua també havia de marcar els camins de promoció professional dins de Catalunya i, no només en l'administració civil de l'Estat sinó també en la militar, incloent-hi tots aquells aspectes que fessin referència a l'ordre públic. A la Base 13, s'assenyalava que:

la conservació de l'ordre públich y seguretat interiors de Catalunya, estarán confiadas al Somatent, y pera'l servey actiu permanent se creará un cos semblant al de Mossos de la Esquadra ó de la Guardia Civil. Dependrán en absolut totes aquestes forsas del Poder regional¹³.

Resultava lògic que entre el funcionariat civil i militar de l'Estat niés un notable i dur anticatalanisme, fins el punt de definir el catalanisme com estricte separatisme i s'intentés menystenir el català com a llengua que havia de competir amb el castellà en l'entrellat de l'administració¹⁴. Però el problema, tot i que es definí externament sota

¹⁰ NADAL, Francesc. *Burgueses, burócratas y territorio. La política territorial en la España del siglo XIX*. Madrid: Instituto de Estudios de Administración Local, 1987.

¹¹ CASTERÁS, Ramón. *Actitudes de los sectores catalanes en la coyuntura de los años 1880*. Barcelona: Anthropos, 1985.

¹² S.A. *Bases per a la Constitució Regional Catalana. Manresa març de 1892*. Vic: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives-EUMO editorial, 1991, p. 229. El paper de l'exèrcit i les competències d'ordre públic dins l'organització regional catalana dissenyada a les Bases de 1892 a PÉREZ FRANCESC, Joan Lluís. «Catalanisme, exèrcit espanyol i ordre públic: les Bases de Manresa». *L'Avenç*, n° 112 (febrer 1988), p. 44-49.

¹³ *Bases per a la Constitució Regional Catalana. Op. cit.*, p. 231.

¹⁴ La premsa militar de tarannà més espanyolista va deixar clares les seves posicions bel·ligerants sobre la llengua catalana a través d'opinions com les següents: «Sigue el alcalde de Barcelona manejando el idioma y el dialecto./ (Digo dialecto, para entendernos; demasiado sabemos que el catalán es idioma y hasta idiota si a mano viene» a *La Correspondencia Militar*. 11-X-1899, p. 1; o «Si el Estado no impusiera el castellano en toda España, los dialectos se impondrían al castellano./ (...) El catalán lleva la impresión del siglo XV, de aquella época de pequeñas repúblicas. Y, pues que tanto hablan de cosmopolitismo o europeismo, el

expressions de caràcter sentimental, sempre va ser en el fons de raó corporativa: prosperar en la Catalunya que proposaven els catalanistes implicava seguir unes regles del joc alienes als militars i als funcionaris estatals. Perquè les Bases de Manresa donaven per suposat que les jurisdiccions militars, eclesiàstiques i educatives s'amollarien al marc territorial d'autogovern proposat pels catalanistes. El que no semblava tan evident era que, a Catalunya, militars, eclesiàstics i docents de l'Estat estiguessin disposats a modificar-ne l'estatus, vies de promoció i concursos de trasllats en funció del disseny territorial dels catalanistes.

L'organització territorial proposada per les Bases de Manresa quedava circumscrita a les quatre províncies tradicionals. Tanmateix, això no significava acceptar un dels pilars de ferro de l'estat liberal espanyol: la província. Com a alternativa, les Bases assenyalaven la necessitat de vertebrar Catalunya en comarques i municipis. En contraposició, tot i que els militars destinats a Catalunya s'adaptaren a una regió militar coincident territorialment amb la regió administrativa de les quatre províncies catalanes, l'exèrcit maldà per mantenir separada la influència militar de la civil, i més si cabia la possibilitat de concedir a Catalunya qualsevol mena d'autogovern¹⁵.

L'estil noucentista de corporativisme civil i funció pública

Certament, durant el primer terç del segle XX, el catalanisme es va convertir en un dels pitjors enemics de l'exèrcit. Tot i així, la relació entre l'un i l'altre no va ser de permanent confrontació. Arran de la crisi colonial del 1898, els sectors catalanistes conservadors cercaren l'exèrcit no com a eina de repressió sinó de regeneració de la vida política espanyola. Així s'aproparen a la Junta d'Adhesions al General Camilo Polavieja, que va pretendre ser una via descentralitzadora de reforma de l'Estat a través de l'exèrcit. Nogensmenys, els militars no estaven disposats a donar el protagonisme de la regeneració d'Espanya als sectors civils. Així, davant de l'onada regeneracionista del tombant de segle, els militars també van voler, com un regeneracionisme més, mostrar la seva disconformitat enfront del sistema del torn de partits. Els militars van considerar que la pèrdua de les colònies antillanes i de les Filipines el 1898 havia estat conseqüència de la ineficàcia dels polítics dinàstics i pressionaren cada cop més per dominar i influir en la vida pública espanyola. Sobretot, quan varen ser conscients que els mateixos polítics dinàstics i les opcions regeneracionistes civils estaven disposades, per necessitats econòmiques de l'Estat, a reduir els cos d'oficials molt sobredimensionat respecte al volum real de la tropa i això feia témer la pèrdua de la feina a molts oficials¹⁶.

En rigor, la proposta catalanista d'establir una administració autònoma per a Catalunya i en català no feia més que posar sal a la ferida d'un exèrcit preocupat per la reducció de la

castellano es la lengua más cosmopolita», *El Ejército Español*, editorial del 2-II-1907. Reproduïts ambdós a SOLÉ I SABATÉ, Josep M. i VILLARROYA I FONT, Joan. *L'exèrcit i Catalunya (1898-1936). La premsa militar espanyola i el fet català*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 1990, p. 38 i 85-86; i dels mateixos autors «L'exèrcit espanyol i el fet català, 1898-1939». *L'Avenç*, nº 100 (gener 1987), p. 92-95.

¹⁵ FERNÁNDEZ BASTARRECHE, Fernando. *El ejército español en el siglo XIX*. Madrid: Siglo XXI de España Editores, 1978, p. 27-28. Mapes de la divisió eclesiàstica i universitària a Espanya a S.A. «España». *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana*, tomo XXI. Madrid: Espasa-Calpe. S.A., 1923, p. 400-401 i 769.

¹⁶ L'apropament del conservadorisme regionalista català a Polavieja a DE RIQUER I PERMANYER, Borja. «El govern Silvela-Polavieja i l'opinió pública barcelonina. Crònica d'un distanciament». *L'Avenç*, nº 239 (setembre 1999), p. 46-51. El creixent intervencionisme militar en els anys del primer terç del segle XX a BOYD, Carolyn P. *La política pretoriana en el reinado de Alfonso XIII*. Madrid: Alianza, 1990; i CARDONA, Gabriel. *El poder militar en la España contemporánea hasta la guerra civil*. Madrid: Siglo XXI, 1983.

seva plantilla en benefici de l'administració civil. En aquesta lluita pels llocs de treball públics, les primeres víctimes de l'exèrcit foren els catalanistes. I és en aquest context de supervivència socio-professional que cal entendre l'assalt que, el 1905, protagonitzaren els oficials de la guarnició de Barcelona contra la redacció de les publicacions regionalistes del *Cu-Cut!* i *La Veu de Catalunya*. D'aquesta manera els militars respongueren a les burles que la premsa regionalista dedicà a la ineficàcia de l'exèrcit espanyol en les guerres colonials del 1895-1898. La contundència de l'acció dels militars de la guarnició de Barcelona va permetre que l'exèrcit aconseguís del govern liberal presidit per Segismundo Moret l'anomenada Llei de Jurisdiccions Militars, la qual establia que totes les ofenses a l'exèrcit havien de ser instruïdes per la justícia militar¹⁷.

Els regionalistes replicaren marxant de les Corts i vertebrant, el 1906, una coalició electoral denominada Solidaritat Catalana, la qual aplegà regionalistes, carlins, catalanistes d'esquerra, separatistes i republicans. En clau corporativa, aquesta aliança electoral recollia les aspiracions d'industrials, juristes, professionals, tècnics i una nodrida representació de les classes mitjanes catalanes. A tots plegats els unia l'objectiu d'aconseguir la derogació de la Llei de Jurisdiccions. Més enllà d'aquesta fita, tot varen ser problemes d'entesa entre els diferents socis de la coalició. La Setmana Tràgica de juliol del 1909 va fer esclatar la disparitat de sensibilitats polítiques que configuraren la Solidaritat Catalana, posant punt i final a la seva existència. La necessitat de restaurar l'ordre públic i social arrencà a regionalistes i carlins al costat de l'exèrcit. Però quan les aigües retornaren al seu curs, els regionalistes trencaren la seva entesa amb els militars per tal de reclamar, entre el 1911 i el 1913, allò que s'anomenà Mancomunitat de les quatre províncies catalanes¹⁸.

Els regionalistes volien ampliar el domini que, des del 1907, posseïen a la Diputació de Barcelona a la resta de Diputacions provincials. La Mancomunitat, concedida el desembre del 1913, no es pot definir ni molt menys com un autèntic autogovern. De fet, la seva funció principal va ser la d'administrar els diners que el govern central destinava a les Diputacions¹⁹. En conseqüència, la Mancomunitat no va tenir competències fiscals, ni d'ordre públic i ni molt menys de control sobre l'administració general de l'Estat a Catalunya. En canvi, sí que va posseir la facultat de controlar l'accés a la funció pública de l'administració local de Catalunya a través de l'Escola de Funcionaris de l'Administració Local de Catalunya²⁰.

La Mancomunitat ha estat presentada per la publicística catalanista com el primer assaig d'autogovern de la història contemporània de Catalunya. En aquest sentit, els panegiristes del catalanisme, tant si provenien del regionalisme, com del nacionalisme radical o el republicanisme catalanista, no van escatimar elogis sobre la política governamental i de gestió de Prat de la Riba i dels seus successius presidents, presentant-los com a enormes gestors de la vida política i social catalana. I resulta important incidir

¹⁷ SANTOLARIA, Francesc. *El banquet de la Victòria i els fets de ¡Cu-Cut!. Cent anys de l'esclat catalanista de 1905*. Barcelona: Meteora, 2005.

¹⁸ L'evolució de la Solidaritat Catalana a RUBÍ, Gemma i ESPINET, Francesc (eds.). *Solidaritat Catalana i Espanya (1905-1909)*. Barcelona: Editorial Base, 2008.

¹⁹ BALCELLS, Albert; PUJOL, Enric i SABATER, Jordi. *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Barcelona: Proa, 1996.

²⁰ Els sectors separatistes criticaren com a espanyolista la proposta de Mancomunitat en considerar-la molt allunyada del que havia de ser un mínim i consistent autogovern regional: BATRO. «El R.D. de Mancomunitats». *Renaixement*, n° 167 (12-II-1914), p. 89. Tanmateix, dins de la Unió Catalanista sorgiren veus, entre les quals destacà la del seu president Martí i Julià, que assenyalaren la necessitat de participar en la Mancomunitat, no fos cas que els vertaders patriotes quedessin descavalcats de l'autogovern català present i futur: S.A. «Al Concell General». *Renaixement*, n° 166 (5-II-1914), p. 83. Així mateix, el mes d'abril s'indicava que els de la Unió Catalanista «tenim el dret, el deure d'intervenir en la vida de la Mancomunitat, despullant-la de tot servilisme», *Ibid.*, n° 176 (16-IV-1914), p. 194.

en el concepte de gestors, perquè aquest concepte implica un valor professional, tècnic, que no està vinculat a cap idea de partit. Un gestor és aquell que fredament i sense adscripcions i favoritismes polítics porta a terme una tasca d'organització i gestió de les coses marcades per l'eficàcia. En altres paraules: un tècnic²¹.

En rigor, gestió i eficàcia com a sinònim de tecnocràcia havien de ser els valors que menessin la feina de la Mancomunitat i dels seus funcionaris. I aquí sorgeix un dels altres mites de la Mancomunitat: la contractació i reclutament d'intel·lectuals i professionals catalanistes per dur a terme el projecte polític i, especialment, de gestió de la Mancomunitat. Curiosament, aquesta contractació de catalanistes no va ser mai discutida des de cap vessant del catalanisme. És cert que Prat va intentar integrar en el seu projecte a personatges provinents de tots els espais polítics del catalanisme, però aquesta forma de contractar donava com a implícita la idea que catalanista era sinònim de bon gestor. Perquè era obvi, en la mentalitat catalanista, que el funcionari espanyol era drogo i mal gestor i pitjor professional²².

Per tant, allò que posava de manifest la posada en marxa de la Mancomunitat era tot un estil i una manera de fer «a la catalana», com calia fer-ho, perquè els catalans catalanistes s'ho valien. I de fet, el més destacable de la trajectòria de la Mancomunitat es troba en com els seus principals responsables polítics i tècnics, sense gairebé competències entre 1914 i 1920, van poder presentar a la societat catalana una teòrica tasca de govern on es ressaltava la capacitat per modernitzar Catalunya amb xarxes telefòniques, carreteres i d'altres serveis de nova anomenada. No només això, sinó que aquesta percepció s'ha mantingut fins els nostres dies per part d'una historiografia catalana poc crítica amb la documentació existent sobre la Mancomunitat. El cert va ser que poca «obra» feu la Mancomunitat. L'«obra» la varen seguir fent les Diputacions, però els publicistes catalanistes van saber vendre una imatge de la Mancomunitat i de les Diputacions com si foren una sola mateixa cosa, de tal forma que tot projecte social, urbanístic, cultural o polític sorgit de les Diputacions semblava que portés l'impremta de la Mancomunitat²³.

I a partir d'aquí, la propaganda catalanista (i, fonamentalment, regionalista) presentà la Mancomunitat com un succedani d'Estat, amb uns funcionaris propis catalans formats i forjats a l'Escola d'Administració Local de Catalunya. Fins i tot aquesta idea resulta inversemblant donades les característiques de la mateixa escola i de qui gestionava en realitat l'administració pública local a tota Espanya. Certament, el domini que la Lliga volia tenir de l'administració local de Catalunya (Mancomunitat, Diputacions i Ajuntaments) devia bastir-se en la creació i en el control d'un funcionariat que assumís plenament els valors i preceptes del projecte regionalista noucentista. Lògicament, el govern regionalista a la Diputació de Barcelona i a la Mancomunitat tingué una cura especial en la preparació i vertebració del seu funcionariat, centrant la base de la seva identitat en la llengua: Prat de la Riba assenyala que des de la Diputació de Barcelona, entre 1907 i 1914, ja s'havia fet una tasca important en aquest sentit a través de l'Institut d'Estudis Catalans amb l'objectiu de normativitzar la llengua catalana. És a dir, es tractava d'impedir que la manca de normativització del català permetés que qualsevol, fins i tot els

²¹ El debat sobre la tecnocràcia i la tècnica ha estat sistemàtic des dels inicis del segle XIX: LACALLE, Daniel. *Técnicos, científicos y clases sociales*. Barcelona: Labor-Guadarrama, 1976; i MARCOS ALONSO, Jesús A. *El conflicto de las clases técnicas: Un falso problema (La profesión de Aparejador y la estructura de clase de las profesiones técnicas en España)*. Barcelona: Editorial Estela- Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Cataluña y Baleares, 1970.

²² Veure les obres de CASASSAS I YMBERT, Jordi. *Jaume Bofill i Mates (1878-1933). L'adscripció social i l'evolució política*. Barcelona: Curial, 1980; i *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Pòrtic, 1999.

²³ COLOMINES, Agustí i MADAULA, Aurora. *Patria i progrés: La Mancomunitat de Catalunya, 1914-1924*. Barcelona: Comanegra, 2014.

monolingüistes castellans, poguessin passar per coneixedors de la grafia catalana²⁴. La normativització, un fet real el 1917, va permetre marcar les regles del joc de l'accés a la funció pública de la Catalunya mancomunitària²⁵.

En aquest sentit, el reglament de l'Escola de Funcionaris de l'Administració Local catalana assenyalava que l'objectiu global era tecnificar la societat catalana a través d'un ensenyament que «es donarà en llengua catalana», remarcant que «els cursets especials i les conferències es podran donar en altre idioma»²⁶. A més a més, la Base novena assenyalava que «abans de començar aquests cursos serà sotmès l'alumne a un examen d'ingrés per a acreditar els coneixements de cultura elemental necessaris per a poder avançar en l'estudi de les matèries contingudes en el pla d'ensenyances»²⁷.

L'Escola de Funcionaris de l'Administració Local de Catalunya era la plasmació del projecte noucentista que Prat havia volgut dissenyar des del 1907. La lluita per la cultura i la tecnificació constituïen sinònims de «civilisme» i s'havia de concretar en el que Antoni Rovira i Virgili va definir com «la nacionalització de Catalunya». En aquest sentit, el Noucentisme exaltà la ciutat com a element de progrés social, polític i econòmic de Catalunya i identificà com a protagonistes d'aquesta empresa política i «urbanística» el sector dels tècnics, professionals i intel·lectuals, els quals havien de configurar un funcionariat de qualitat que havia de dirigir-se i atendre al ciutadà de Catalunya en català²⁸. En aquesta línia, la posada en marxa de la Mancomunitat, en un context de crisi de les esquerres, va acabar per atreure a republicans catalanistes i separatistes al projecte noucentista i a l'administració local catalana, fins i tot com a professors de l'Escola de Funcionaris²⁹. De fet, va ser una línia d'enfortiment del regionalisme i d'afebliment d'altres sectors catalanistes: la capacitat de generar llocs de treball públics per part de la Mancomunitat podia ser una forma de competir amb el republicanisme pel control de les classes mitjanes i professionals catalanes. En conseqüència, la necessitat d'aglutinar el màxim de gent possible forçà al projecte noucentista a acceptar en l'administració a gent sense titulació adient però fidel al règim: les bases de l'Escola de Funcionaris del 1915 no indicaven quines eren les titulacions necessàries per tal d'accedir-hi com a professor; així, la base desena diu que:

els professors seràn proposats pel Patronat [...] Les dites propostes se sotmetràn després a l'aprovació del Cos provincial. La duració de llurs càrrecs serà de tres anys, passats els

²⁴ BALCELLS, Albert i PUJOL, Enric. *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. Vol. I 1907-1942*. Catarroja-Barcelona: Afers, 2002, p. 13-62.

²⁵ Una anàlisi crítica sobre el paper de la llengua catalana i la seva utilització socio-professional i política a PERICAY, Xavier i TOUTAIN, Ferran. «Els estendards de la llengua catalana». *L'Avenç*, n° 92 (abril 1986), p. 24-30. MARTÍNEZ Fiol, David. «Patriotisme, eficàcia i llengua catalana: valors promocionals del funcionariat de l'autonomia regional de Catalunya (1931-1933)». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 54 (2010), p. 297-323.

²⁶ DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA, *Memòria de l'actuació i organització de l'Escola de Funcionaris d'Administració Local. Programes de les assignatures*. Barcelona: Imprenta Casa Provincial de Caritat, setembre 1915, p. 18.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Per a la formació dels funcionaris de la Mancomunitat, SARRIÓ I GUALDA, Josep. *Història de l'Escola d'Administració Pública de Catalunya (1912-1939)*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya, 1982. Sobre el funcionariat de la Mancomunitat: ARTAL, Francesc. «Els funcionaris a l'època de la Mancomunitat». *L'Avenç*, n° 21 (novembre 1979), p. 74-75; i CARRERA BONADONA, Marta. «La Mancomunitat de Catalunya (1914-1925). Organització de l'administració i formació dels funcionaris». *Funció. Publicació*. (Revista trimestral de comunicació interna/Secretaria d'Administració i Funció Pública), Tardor del 2005, p. 20-23.

²⁹ No ha de resultar estrany que elements d'esquerres s'impliquessin en el projecte Noucentista quan en anys precedents, Gabriel Alomar, per exemple, ja havia donat a conèixer conceptes com el de la Catalunya-ciutat: COLOMER, Josep. «La "Catalunya ciutat"». *L'Avenç*, n° 71 (maig 1984), p. 16-19.

quals es procedirà de nou a llur provisió. Aquesta podrà recaure en els mateixos Professors que les hagin vingut desmenyant, o en altres persones. Solament en aquest darrer cas la provisió s'haurà de fer de conformitat a ço previngut en la base següent [on es deia que:] els professors seràn nomenats en mèrits d'uns exercicis que faràn els aspirants davant del Patronat, els quals consistiràn, almenys, en la presentació d'un programa raonat de l'assignatura i l'explicació d'una de les seves lliçons, treta a la sort³⁰.

Meritocràcia o afinitat ideològica catalanista, el cert fou que, el 1915, el claustre de l'Escola d'Administració Local de Catalunya estava compost pels següents professors: Manuel Raventós, Josep Clavería, Isidre Lloret, Josep M. Tallada, Miquel Vidal Guardiola, Ferràn Sans Buigas, Josep M. Gich, Josep M. Pi Sunyer i Guillem Busquets. La direcció requeia en Isidre Lloret i el secretari era Josep M. Pi Sunyer³¹. Un claustre i una direcció vinculats al regionalisme i, àdhuc, al pensament catòlic social. Tot i així, Josep M. Pi i Sunyer es vinculà posteriorment al regionalisme republicà d'Acció Catalana. De fet, durant els anys de la Gran Guerra i la immediata postguerra, l'Escola va ampliar el seu claustre a personatges procedents no només del regionalisme sinó també propers al separatisme, en concret a la Unió Catalanista, com Frederic Culí i Verdaguer i Manuel Alcàntara i Gusart.

L'Escola d'Administració Local, per tant, adaptà els seus temaris a la voluntat de forjar un determinat tipus de funcionari, catalanista, eficaç i preocupat i coneixedor del seu àmbit social i econòmic. Així, a les Càtedres Lliures, cursats o matèries voluntàries o al marge de programa, s'oferia Economia social (Josep M. Tallada) i Gramàtica catalana (Pompeu Fabra). I ja en els dos cursos oficials predominaven els coneixements jurídics i econòmics: a primer curs s'impartia Nocions generals de Dret, Dret administratiu espanyol, Dret orgànic municipal, Aritmètica, Comptabilitat i Nocions d'estadística i Teoria de la Hisenda pública; mentre que segon es trobava Hisendes locals, Funcions especials del secretari, Llei de Justícia municipal, Legislació financera espanyola, Procediments administratius, Coneixement dels serveis municipals de caràcter tècnic i Idea dels règims d'Administració local a l'estranger.

En rigor, les matèries que formaven part del currículum tenien com a claus pedagògiques «fer bons funcionaris» i per tant:

s'atendrà amb la mateixa cura a l'estudi de les institucions que al de les lleis i jurisprudència. Així sabran sempre ço que hagin de fer, com i per què. Ni rutinaris ni empiristes, però que tampoc caiguin en falses generalitzacions teòriques [i així] amb aqueix fi, se'ls acostumarà a treballar en la investigació dels fenòmens col·lectius i problemes jurídics d'interès per a la vida municipal [és a dir, en definitiva:] és la preparació dels futurs empleats dels Ajuntaments i perfeccionament dels actuals [i] quan les circumstàncies ho permetin, s'ampliaran els estudis per atendre la preparació i perfeccionament dels funcionaris de les Diputacions i Mancomunitat³².

Aquestes paraules posen de manifest allò que realment podia fer l'Escola de Funcionaris de l'Administració Local: formar futurs empleats públics d'Ajuntament, però de cap de les maneres funcionaris de la Diputació provincial o de la Mancomunitat. A la pràctica, l'Escola depenia de la Diputació Provincial de Barcelona i no de la Mancomunitat. Fins el 1920-1922, la Mancomunitat no començà a rebre competències en aquesta matèria. És més, malgrat el que l'opinió pública catalanista ha volgut fer creure insistentment l'Escola d'Administració local de Catalunya no era la plataforma directa

³⁰ DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA, *Memòria de l'actuació...* Op. cit., p. 18-19.

³¹ *Ibid.*, p. 20.

³² Full volant titulat «DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA. Escola de Funcionaris d'Administració Local». Barcelona: agost de 1916.

que, un cop acabat els cursos, donava accés directe a una plaça de funcionari municipal. En realitat, la finalització aprovada dels cursos donava un títol que permetia habilitar al futur aspirant a funcionari a un treball públic, en concret de secretari municipal. Més encara, tot i formar a futurs aspirants a secretaris municipals, les convocatòries per a aquestes oposicions eren competència del govern central i no dels municipis o les Diputacions, i ni molt menys de la Mancomunitat. En rigor, aquells que aconseguien una plaça per a secretari municipal a qualsevol indret de Catalunya podien provenir del conjunt de la geografia espanyola. No només això, sinó que el secretari era qui sabia llegir, escriure, coneixia les lleis i portava els comptes de l'Ajuntament en detriment d'alcaldes que, als municipis petits, podien tenir certes dificultats per competir en aquests àmbits amb els secretaris municipals. Així, la Mancomunitat no controlà la funció pública catalana; controlà aquells intel·lectuals i professionals que, amb bona voluntat catalanista-noucentista, estaven adscrits a les diferents escoles professionals de la Diputació de Barcelona: l'Escola d'Administració Local, l'Escola Industrial i del Treball, l'Escola Superior d'Agricultura o l'Escola de Bibliotecàries; aquells que havien de catalanitzar a la resta de funcionaris. Però la resta de funcionaris eren una altra cosa, no eren els escollits per Prat, sinó els que ja hi havia o els que hi accedien a la funció pública local-municipal sense passar necessàriament per l'Escola de Funcionaris de l'Administració local.

Nogensmenys, la Mancomunitat, en el seu afany integracionista i nacionalitzador, oblidà els projectes de vertebració territorial propis del catalanisme com el comarcalisme, que havia de ser el factor de superació del provincialisme. Perquè, malgrat tot, la Mancomunitat no va deixar de ser una fórmula que conservava, sota un aparent prisma regionalista, l'estructura provincial de l'Estat. Ara bé, als ulls d'aquells funcionaris regionalistes o filoregionalistes que foren cridats per Prat per treballar i participar en la construcció i funcionament de la Mancomunitat, aquesta quedà en el seu record com un projecte que actuà en forma d'estat, o dit més ampul·losament com a Estat Català³³.

En rigor, s'entenia que la Mancomunitat havia de ser l'instrument que havia de regenerar la vida social i política catalana en aconseguir una funció pública tecnificada i professionalitzada degut a una bona formació en els seus centres oficials d'ensenyament, fins i tot en aquells propis de la societat civil que foren incorporats a modes d'institucions concertades o subvencionades per la Mancomunitat. En aquest sentit, el catalanisme jugà, tant amb la Mancomunitat com amb la Generalitat republicana, a vertebrar no només un funcionariat públic sinó també un «parafuncionariat» que, sense pertànyer a l'administració pública local-mancomunitària, li en feu serveis que foren comptats com a obra mancomunitària.

La provisional victòria del corporativisme militar. La Dictadura de Primo de Rivera

La fi de la Primera Guerra Mundial el novembre del 1918 obrí l'aixeta de les reivindicacions nacionalistes arreu d'Europa. Quan acabà el conflicte, semblava que el marc de les negociacions de pau i de la reformulació del mapa d'Europa anaven a ser els catorze punts que el president nord-americà Woodrow Wilson havia donat a conèixer el gener del 1918. Aquests indicaren que el nou ordre mundial que havia de sorgir de la fi de la Gran Guerra devia fonamentar-se en la democràcia, el dret a l'autodeterminació de les nacions i en la fi dels grans imperis autoritaris i militaristes. Davant d'això, els catalanistes d'esquerres i els separatistes cregueren que havia arribat l'oportunitat de posar fi a la

³³ *Ibid.*, p. 177-178.

Monarquia, establir un règim republicà i donar satisfacció a les aspiracions d'autogovern de Catalunya³⁴.

Davant de l'agitació nacionalista de republicans i separatistes, el regionalista Francesc Cambó, amb la connivència del rei Alfons XIII, va moure peça, ja que existia en els cercles lligaires i també monàrquics la temença que l'exaltació autonomista d'esquerres i nacionalista radical es confongués amb la mobilització obrera existent des de l'estiu del 1918. Davant de la fallida dels Imperis Tsarista, Alemany i Austro-Hongarès, amb els consegüents processos revolucionaris que s'iniciaren dins de les seves fronteres, la por a una revolució a Espanya semblava més que justificada. En conseqüència, Cambó va aconseguir que els regionalistes capitalitzessin la reivindicació autonomista. El Consell de la Mancomunitat presentà unes Bases per a l'autonomia de Catalunya que van ser aprovades pels municipis i que els diputats catalans a Madrid van presentar al Congrés³⁵.

El projecte d'Estatut d'Autonomia intentava superar amb escreix el que havia significat la Mancomunitat: ja no es considerava suficient administrar Catalunya a partir dels recursos de l'Estat i a partir de les decisions legislatives del Congrés dels Diputats de Madrid. Ara es reclamava un veritable autogovern que pogués vertebrar una funció pública estrictament catalana i que tingués una capacitat legislativa plena³⁶. S'arribà a discutir la necessitat d'estructurar el poder legislatiu català en dues cambres: un congrés escollit per sufragi universal i un senat escollit pels municipis, actuant de veritable cambra territorial com en els EE.UU. En el fons, no s'allunyava massa aquesta fórmula d'elecció de la que en el seu moment havien plantejat les Bases de Manresa: combinació del sufragi directe universal amb un vot corporatiu per al Senat. En tot cas, es decidiren per la fórmula unicameral com a concessió als sectors republicans. Pel que respecta al marc territorial de l'autonomia aquesta s'havia de circumscriure a les quatre províncies tradicionals amb la possibilitat d'incorporar d'altres províncies³⁷.

Novament, la Lliga va actuar amb bones dosis d'ambigüïtat durant la campanya autonomista. Els regionalistes van arribar a veure amb certa condescendència les algarades a les Rambles dels joves separatistes contra els militars de la guarnició de Barcelona³⁸. Ara bé, quan la conflictivitat social, desfermada el 1919 per la vaga de La Canadenca, es reorientà cap al pistolerisme, els regionalistes adormiren *sine die* la campanya autonomista. Això sí, s'empararen en l'excusa del boicot sistemàtic que els

³⁴ UCELAY-DA CAL, Enric. «Wilson i no Lenin: l'esquerra catalana i l'any 1917». *L'Avenç*, nº 9 (octubre 1978), p. 53-58. Sobre la mobilització aliadòfila catalanista les obres de MARTÍNEZ FIOI, David. «Aliadòfils i germanòfils a Catalunya: elements per comprendre la mobilització catalanista durant la Gran Guerra, 1914-1918». *El Catalanisme i la Gran Guerra (1914-1918). Antologia*. Barcelona: La Magrana-Diputació de Barcelona, 1988, p. V-XLV; *Els «voluntaris catalans» a la Gran Guerra (1914-1918)*. Barcelona: PAM, 1991. També ESCULIES, Joan i MARTÍNEZ FIOI, David. *12.000! Els catalans a la Primera Guerra Mundial*. Barcelona: Ara, 2014.

³⁵ Per a la mobilització autonomista del 1918-1919: POBLET, Josep M. *El moviment autonomista a Catalunya dels anys 1918-1919*, Barcelona, Pòrtic, 1970. UCELAY-DA CAL, Enric. «La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923». A DE RIQUER I PERMANYER, Borja (dir.), *Història de la Diputació de Barcelona II*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1987, p. 93-139. BALCELLS, Albert. *El Projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*, Barcelona: Parlament de Catalunya, 2010.

³⁶ En l'àmbit del funcionariat, l'Estatut semblava una resposta a la Llei de Funcionaris que el Govern Nacional format per liberals, conservadors i regionalistes havia posat en marxa al llarg de l'estiu del 1918. VILLACORTA BAÑOS, Francisco. *Profesionales y burocratas. Estado y poder corporativo en la España del siglo XX, 1890-1923*. Madrid: Siglo XXI, 1989.

³⁷ Sobre el contingut de l'Estatut, MOLAS, Isidre. «El projecte d'Estatut d'Autonomia de Catalunya del 1919». *Recerques*, nº 14, Barcelona: Curial, 1983, p. 69-79.

³⁸ UCELAY-DA CAL, Enric. «La iniciació permanent: nacionalismes radicals a Catalunya des de la Restauració». *Catalunya i la Restauració 1875-1923*, Comunicacions del Congrés Internacional d'Història celebrat a Manresa l'1-2-3 de maig de 1992. Manresa: Centre d'estudis del Bages, 1992, p. 127-134.

dinàstics realitzaren dins de la Comissió parlamentària que havia d'estudiar el projecte d'Estatut. Tanmateix, hi era present en l'ambient la certesa que els sectors d'ordre catalans, molts d'ells votants i membres de la Lliga i alguns membres i caps del Sometent, miraven amb simpatia l'exèrcit quan tocava imposar una solució dràstica al problema social. I justament aquell es convertí en un moment propici per a la intervenció dels militars³⁹. A partir d'aquest fet, s'ironitzava sobre les reivindicacions autonomistes dels regionalistes assenyalant que perquè volien una major descentralització administrativa i política si Capitanía General ja actuava autònomament i al marge del govern central com, per exemple, a l'abril del 1919, quan el Capità General Milans del Bosch va fer retornar a Madrid el governador civil nomenat pel govern liberal de Romanones i que va provocar la seva dimissió⁴⁰.

D'aquesta ambivalència, sorgí la resposta pro-primoriverista de la Lliga el setembre del 1923: si bé el «perill separatista» va ser, entre d'altres, un factor desencadenant del cop del en aquell moment Capità General de Catalunya Miguel Primo de Rivera, en els dies previs al pronunciament el món regionalista va jugar la carta del Capità General com una solució autoritària però autonomista al problema social i catalanista i a la qual van voler implicar, fins i tot, als sectors separatistes⁴¹. Malgrat tot, la solució primoriverista afavorida per la Lliga no va passar per la protecció de la Mancomunitat, sinó que, ben al contrari, va permetre protegir els militars africanistes i el propi rei Alfons XIII, que es trobaven, el 1923, en una tessitura política i professional perillosa, en la mesura que l'Expedient del General Picasso sobre les responsabilitats del desastre de la Comandància Militar de Melilla el 1921, els assenyalava com a *culpables* de la desfeta⁴². Salvats pel pronunciament, el règim, fins el 1927, va tenir com a política exterior prioritària la pacificació del Marroc, per a la qual va rebre l'inestimable ajut de la República francesa⁴³. En conseqüència, al marge del debat que s'establí als anys vint sobre si el règim primoriverista era o no feixista, la percepció que es va estendre entre els cercles polítics i professionals espanyols va ser que l'exèrcit havia tornat a guanyar la partida en la lluita pel control de l'Estat i de la seva administració.

Miguel Primo de Rivera es va presentar davant de l'opinió pública com un militar disposat a regenerar la vida política i econòmica espanyola des d'un punt de vista militar. Entre els objectius que s'imposà el general de Jérez de la Frontera estava, entre d'altres, el de posar fi a les tradicionals xarxes caciquistes que havien desvirtuat el joc parlamentari i, fonamentalment, reformar l'administració de l'Estat, tant en la seva vessant militar com

³⁹ La confrontació entre els corporativismes obreristes i els patronals en el marc de la campanya autonomista a BENGOCHEA, Soledad. *El locaut de Barcelona (1919-1920). Els precedents de la dictadura de Primo de Rivera*. Barcelona: Curial, 1998. L'anticatalanisme d'altres regionalismes, com el castellà, s'apunta a COMALADA, Àngel. *Catalunya davant del centralisme*, Barcelona: Sirocco, 1984. ORDUÑA, Enrique. *El regionalismo en Castilla y León*, Valladolid: Àmbito, 1986.

⁴⁰ LEÓN-IGNACIO, Jacinto. *Los años del pistolero. Ensayo para una guerra civil*, Barcelona, Planeta, 1981, pp. 50-63. El paper de la Capitanía General de Catalunya com un poder fàctic a CALVO, Juan Jacob. *La Capitanía General de Cataluña de 1875 a 1931. La actuación política de los Capitanes Generales*, tesi de Doctorat dirigida pel professor Nazario GONZÁLEZ, Universitat de Barcelona, 1974, 3 vols., en concret el vol. II.

⁴¹ Les contradiccions i ambigüitats dels regionalistes a DE RIQUER I PERMANYER, Borja. «La Lliga Regionalista o els límits del catalanisme conservador». DD.AA.: *Catalanisme: Història, política i cultura*. Barcelona: L'Avenç, 1986, p. 115-128. Les aproximacions regionalistes als separatistes per tal d'acceptar la sortida primoriverista a TONA I NADALMAI, Abelard. *Memòries d'un nacionalista català. Del nacionalisme radical al comunisme. Història menuda (1922-1932)*. Barcelona: PAM, 1994, p. 35-50.

⁴² SIERRA GIL DE LA CUESTA, Ignacio. «El Expediente Picasso». *Historia 16*, nº 107 (marzo 1985), p. 43-47.

⁴³ Sobre el procés colpista del 1923, TUSELL, Javier. *Radiografía de un golpe de Estado. El ascenso al poder del General Primo de Rivera*. Madrid: Alianza, 1986. Sobre les implicacions colonials en el cop d'Estat del 1923 i en el règim primoriverista, SUEIRO SEOANE, Susana. *España en el Mediterráneo. Primo de Rivera y la «Cuestión Marroquí» 1923-1930*. Madrid: UNED, 1993.

civil. Tanmateix, la voluntat de desfer el caciquisme i el torn de partits dinàstics no va ser interpretat pels seus opositors com un autèntic acte de regeneració política. L'opinió general dels grups polítics marginats del sistema primoriverista assenyalava que l'objectiu del Dictador era desestructurar el poder civil dels monàrquics constitucionalistes per tal de potenciar el sector militar i aquells grups polítics conservadors i ultraconservadors disposats a donar-li el seu suport englobats aquests darrers en la Unió Patriòtica⁴⁴. Així, una de les primeres mesures que es van prendre va ser una Reial Ordre de 20 d'octubre del 1923 per la qual els caps o capitans de l'exèrcit actuarien com a delegats del governador civil a cada partit judicial. D'aquesta forma, el delegat de partit judicial, un militar, trencaria la cadena de relació entre el governador civil i els notables de la província i del partit judicial. Aquesta política va permetre, d'altra banda, que l'excedent d'oficials s'alleugerís en traslladar-los de l'administració militar a l'administració civil. En aquest sentit, sembla que als anys finals del primoriverisme havien ocupat llocs de l'administració civil un total de 29 generals, 536 caps i oficials i 358 membres de tropa⁴⁵.

Aquests trasllats, de fet, no eren suficients per reformar l'administració militar de l'Estat. Així que es prengueren d'altres mesures com l'establiment d'una Junta Classificadora del personal militar que, entre altres línies d'actuació, devia resituar els membres de l'oficialitat en l'organigrama de l'exèrcit. Així, una de les seves funcions era passar a la reserva aquells oficials que en dos anys no es moguessin del seu escalafó. Aquesta mesura va afectar a generals africanistes com Queipo de Llano, López Ochoa o Miguel Cabanellas víctimes de la reforma de Primo de Rivera en el sistema d'ascensos: es primà l'escalafó en detriment dels mèrits en combat, pedra de toc de l'ascens dels africanistes als anys deu. És més, que Primo de Rivera volia posar a ratlla els africanistes, tot i que el seu pronunciament els havia salvat de responsabilitats polítiques i judicials, semblava una idea estesa i assumida per tot l'exèrcit espanyol. Per exemple, Queipo de Llano va denunciar al general Riquelme per covardia i el cas va ser sobresegut. Al marge dels raonaments lògics de procediment judicial que podien legitimar el sobreseïment, tothom va creure que Primo de Rivera havia volgut salvaguardar un home com Riquelme pertanyent al cos protegit pel Dictador, és a dir, l'Arma d'Infanteria⁴⁶.

A les rivalitats entre africanistes i el cos d'infanteria, calia afegir les queixes dels artillers i el malestar de l'oficialitat i de la tropa per qüestions salarials. Al llarg del període dictatorial, els salaris no es van incrementar i mantingueren el valor del darrer augment de sou que datava del 1920. En aquest sentit, la premsa corporativa militar es feia ressò del que la milícia considerava la seva degradació social i professional: afirmaven que vivien com la resta de la població i que els seus salaris eren inferiors als de professionals civils de la mateixa categoria. És a dir, el ser militar no constituïa, en aquells moments, un signe de distinció social meritòria. La solució residia en compaginar diversos llocs de treball i en aconseguir un matrimoni amb una noia de bona família. Per als artillers el desprestigi social era més sagnant en la mesura que sempre s'havien considerat un cos d'elit amb un cert esperit aristocratitzant⁴⁷.

⁴⁴ Les diferents remodelacions de l'administració de l'Estat durant el règim de Primo de Rivera a GARCÍA MADARIA, José M^a. *Estructura de la administración central (1808-1931)*. Madrid: Instituto Nacional de Administración Pública, 1982, p. 244-256 i 277-283. La Dictadura primoriverista com una opció de classes mitjanes rurals en vies de promoció contra l'*oligarquia caciquil* dinàstica a CERVERA, Ana M. «Crisi de la política dinàstica i radicalització de la dreta (1920-1930): la fi d'una època». *L'Avenç*, n° 186 (novembre 1994), p. 18-21.

⁴⁵ BOYD, Carolyn P. *La política pretoriana*. *Op. cit.*, p. 329-331.

⁴⁶ *Ibid.* VEGAS LATAPIE, Eugenio. *Memorias políticas. El suicidio de la Monarquía y la Segunda República*, Barcelona: Planeta, 1983, p. 40.

⁴⁷ NAVAJAS ZUBELDÍA, Carlos. *Ejército, estado y sociedad en España (1923-1930)* Logroño: Gobierno de La Rioja-Instituto de Estudios Riojanos, 1991, p. 187-198. D'altra banda, el general Franco resulta un bon

La política d'austeritat de Primo de Rivera pretenia, lògicament, aturar el deute públic i una de les vies més senzilles consistia a retallar o congelar els salaris del personal de l'administració, ja fossin militars o civils. Ara bé, si d'una banda els salaris restaven congelats, de l'altra es produïa la paradoxa que un funcionari de l'Estat podia formar part alhora de l'administració civil i de la militar. Un exemple força il·lustratiu era el d'Eugenio Vegas Latapie (monàrquic proper a Maeztu): el 1926 havia aprovat les oposicions al Cos Jurídic Militar i el 1929 aconseguí ingressar al Cos de Lletrats del Consell d'Estat. Fins que la II República no establí el Decret d'Incompatibilitats, Vegas Latapie podia cobrar els salaris d'ambdós llocs treballant només en un d'aquests. Però el cas de Vegas Latapie no va ser el cas d'un militar de carrera incorporat a l'administració civil; en realitat, es tractava d'un llicenciat de Dret que va optar a un càrrec de funcionari de l'administració militar que el permetés ser reconegut com general. En aquest sentit, l'oficialitat de carrera militar havien d'interpretar el cas de Vegas Latapie com una mostra d'intrusisme civil. En bona lògica, Vegas, al llarg de les seves memòries, no arremet en cap moment contra la figura i la Dictadura de Miguel Primo de Rivera i, a través de la Juventud Monàrquica, manté una dura crítica contra els generals i oficials *republicanitzats* entre els quals situa Queipo de Llano⁴⁸.

Tanmateix, la primigènia vocació militar del règim anà perdent força ben aviat. Ja el 1924, el que havia estat Capità General de Catalunya intentà vertebrar un règim de partit únic a través de la Unión Patriótica, que potenciés, a més de l'estament militar, als sectors professionals i intel·lectuals conservadors, carlins, catòlics, autoritaris o filofeixistes descontents amb el règim constitucional. Aquestes classes mitjanes van veure en la Dictadura una possibilitat de desbancar als antics cacics dinàstics i constitucionalistes; una experiència política que els va servir d'aprenentatge per a la seva futura organització política i opositora al règim republicà i per a nodrir, a partir del 1937, els quadres del règim franquista. Aquests eren sectors professionals upetistes, entre els que sobresortien un nombre notable d'advocats. A tot això, cal afegir en l'àmbit social la vertebració de l'Organización Corporativa Nacional dissenyada pel català Eduardo Aunós, que apostava per un sistema de Jurats Mixtos que superés la duríssima conflictiva social dels anys previs al règim primoriverista a Barcelona, apostant per la participació de la UGT i els Sindicats Lliures i Catòlics amb una patronal que superés els radicalismes de la Federació Patronal⁴⁹.

Els corporativismes patronals, obrers i obreristes

A Catalunya, el discurs corporatiu de patrons i obrers s'havia fonamentat, des dels darrers anys del segle XIX, en una realitat industrial basada en petites empreses que generaven vincles socials molt directes entre patrons i que, alhora, permetien *suavitzar* i fer més familiars les relacions laborals. Així, el paternalisme del patró buscava configurar la mentalitat proletària a partir de valors inspirats en la família burgesa acomodada: catolicisme, estalvi i una austeritat relativa. L'amo estava convençut de que només amb molt treball podrien fer-se realitat els somnis dels obrers de promoció social. La recompensa a l'esforç laboral del «treballador moralitzat» havia de concretar-se en càrrecs que, com el de majordom o contramestre, eren de certa responsabilitat

exemple de com un militar es promocionava no només als camps de batalla sinó també per la via matrimonial: PRESTON, Paul. *Franco «Caudillo de España»*. Barcelona: Grijalbo, 1994, p. 58-77.

⁴⁸ VEGAS LATAPIE, Eugenio. *Memorias políticas*. *Op. cit.*, p. 38-39 i 60-61.

⁴⁹ Per a l'Organización Corporativa Nacional: GÓMEZ NAVARRO, José Luís. *El régimen de Primo de Rivera. Reyes, dictaduras y dictadores*. Madrid: Cátedra, 1991, p. 391 i ss.

dintre del funcionament de les empreses⁵⁰. Si s'establí una consciència obrera basada en el sentit comú (entès pel patró com a paradigma del respecte a l'ordre social), els capitans d'empresa neutralitzarien les obsessions revolucionàries dels sindicalistes, sense necessitat de recórrer a més altes pressions o enfrontaments. Així, fins els anys 1914-1918, el desenvolupament industrial català va facilitar la pervivència d'un dens teixit de sociabilitat, amb estretes implicacions interclassistes fonamentades per la mateixa estructura de relacions familiars del Principat.

Tanmateix, entre 1914 i 1929, es varen produir una sèrie de canvis demogràfics i econòmics que afavoriren la ruptura del tradicional marc de sociabilitat catalana. En primer lloc, durant la Gran Guerra es varen cimentar grans fortunes que potenciaren inversions massives en la tradicional indústria tèxtil i en sectors urbans en expansió com la construcció, l'electricitat, la química, la siderúrgia i el metall. Aquestes vies d'inversió implicaven la superació de l'estret marc econòmic català i permetien concentrar capitals en negocis d'àmbit estatal. En segon lloc, el dinamisme generat va comportar un augment de l'oferta de treball, que va atreure a Catalunya una onada immigratòria provinent d'Aragó, Múrcia i el País Valencià. Aquesta mà d'obra es caracteritzava, no només pel seu baix cost, sinó també pel seu desarrelament i desvinculació respecte al ja esmentat tradicional xarxa de famílies i de sociabilitat de Catalunya. El desarrelament es va fer palès per culpa d'uns preus molt elevats dels lloguers de vivendes, que van obligar als nouvinguts a viure en ghettos barraquistes a les zones perifèriques de Barcelona, com La Torrassa a L'Hospitalet, coneguda despectivament com la «Pequeña Murcia»⁵¹.

El desarrelament de la població immigrant i la seva conversió en mà d'obra industrial fomentà el corporativisme propi de l'obrer manual caracteritzat pel seu menyspreu pels treballadors del camp i, sobretot, dels de serveis, als quals no consideraven com a veritables obrers. Aquesta visió de la idea d'obrer va ser monopolitzada a Catalunya per la CNT, que transformà aquesta visió clarament corporativa de l'obrer industrial en discurs sacralitzat i revolucionari de classe i que prometia als treballadors manuals una reorganització industrial i política de Catalunya, basada en la col·lectivització de les grans empreses i en la substitució del tradicional teixit familiar i de relació interclassista i on, en paraules de Joan Peiró el 1928, «l'organització sindical [...] és la base de la societat de l'esdevenidor»⁵². En aquesta línia, el 1934, Ángel Pestaña va admetre que havia adoptat el terme sindicalisme com a sinònim de «corporativisme social» per por a que el terme corporativisme fos identificat amb feixisme⁵³.

⁵⁰ DUARTE, Ángel. «Mayordomos y contra maestres. Jerarquía fabril en la industria algodonera catalana, 1879-1890». *Historia Social*, n° 4 (1989), p. 3-20.

⁵¹ Veure les aportacions de TAFUNELL, Xavier. «La construcció: una gran indústria i una gran negoci». DD.AA. *Història econòmica de la Catalunya contemporània*. Vol. VI. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1989, p. 211-241, i «La construcció en Barcelona, 1860-1935: continuidad y cambio». A GARCÍA DELGADO, José Luís (ed.). *Las ciudades en la modernización de España. Los decenios interseculares*. Madrid: Siglo XXI, 1992, p. 3-20. Sobre l'impacte inversor i productor al sector secundari català: ARNAVAT, Albert. *L'impacte de la Primera Guerra Mundial sobre l'economia reusenca (1914-1923)*. Reus: Cambra de Comerç i Indústria de Reus, 1987; i DEU I BAIGUAL, Esteve. *La indústria tèxtil llanera de Sabadell, 1896-1925*. Sabadell: Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats. Delegació de Sabadell, 1990. També ARNAVAT, Albert et al. «La Gran Guerra i l'economia catalana». Dossier a *Recerques*. N° 20, Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1988, p. 5-129.

⁵² PEIRÓ, Joan. *Escrips, 1917-1939*. Recopilacions e introducció de Pere Gabriel. Barcelona: Edicions 62, 1975, p. 152-156.

⁵³ PESTAÑA, Ángel. *Trayectoria sindicalista*. Madrid: Ediciones Tebas, 1974, p. 735-745.

En definitiva, el projecte sindicalista de la CNT, encara que guarnit en una retòrica del bé comú, havia estat dissenyat únicament a partir dels interessos corporatius dels treballadors manuals. En conseqüència, el projecte sindical o corporatiu de la CNT pretenia recollir la secular tradició associativa de l'obrerisme català que, des dels temps de la Primera Internacional, es va estendre pels diferents nuclis urbans i industrials, tant de la costa com de l'interior de Catalunya. Ara bé, la violència social del període 1917-1922, la clandestinitat dels anys 1924-1930, la «gimnàstica revolucionària» de 1931-1933 i una menor atenció sindical als objectius corporatius i professionals limitaren les possibilitats de que la CNT monopolitzés l'afiliació sindical a Catalunya. Dit amb unes altres paraules: esdevenir l'únic Sindicat Únic a Catalunya. Aquesta utopia va concretar-se més en la propaganda que en la realitat efectiva a l'estiu del 1936: la CNT va publicitar durant dècades la revolució de l'estiu del 1936 com a estricta i exclusiva revolució llibertària⁵⁴. Però allò que amagà la tradicional tesi anarquista de la revolució fou el fet que la CNT apostà per l'estatisme, no per responsabilitat política tot renunciant als seus veraders ideals llibertaris, sinó com a fruit d'una trajectòria en la qual, progressivament, els cercles intel·lectuals llibertaris eren cada cop més conscients de les virtuts del sindicalisme/corporativisme, exemplificant-se en la vertebració, a partir del juliol del 1936, d'un explícit Sindicat Únic de Funcionaris de la Generalitat de Catalunya i en el decret de sindicació obligatòria que el Consell de la Generalitat aprovà l'agost del 1936⁵⁵.

La revolució sindical/corporativa dels dirigents sindicalistes llibertaris va provocar la revolta de les seves bases socials més radicalitzades i antiestatistes en els coneguts com Fets de Maig de 1937. El govern Negrín posà ordre entre l'estiu i la tardor del 1937 marginant als cenetistes del Consell/govern de la Generalitat i confiant novament en la petita burgesia republicana i socialista unificada del PSUC el control d'una autonomia minvada en les seves atribucions de gestió. Però aquest és el preu que estaven disposats a pagar uns sectors intel·lectuals-professionals d'esquerres per monopolitzar una autonomia que consideraven s'havien guanyat en els anys d'oposició al primoriverisme.

Epíleg

La lluita pels llocs de treball públics va estar en la base de les mobilitzacions de l'oposició a Primo de Rivera i a la mateixa Monarquia alfoncina. Durant els anys 1929 i 1930, els opositors més vistosos a la Dictadura van ser els estudiants i les noves fornades de professionals sorgits de la Universitat que volien accedir o conquerir l'Estat per tal de formar part, la majoria, o de vertebrar, els més ambiciosos, un projecte polític que

⁵⁴ GABRIEL, Pere. *Classe obrera i sindicats a Catalunya 1903-1920*. Tesi doctoral. UB, 1981. TAVERA, Susana i VEGA, Eulàlia. «L'afiliació sindical a la CRT de Catalunya: Entre l'eufòria revolucionària i l'ensulsiada confederal». *Col·loqui Internacional «Revolució i Socialisme» Bicentenari de la Revolució Francesa (1789-1989). Primer Centenari de la Segona Internacional (1889-1989)*. Vol. II: Comunicacions. Barcelona: Departament d'Història Moderna i Contemporània UAB, 1990, p. 343 i ss. CASANOVA, Julián. *De la calle al frente. El anarcosindicalismo en España (1931-1939)*. Barcelona: Crítica, 1997, p. 102 i ss.

⁵⁵ MARTÍNEZ Fiol, David. *Els sindicats de funcionaris de la Generalitat de Catalunya (1931-1939)*. Barcelona: PAM, 2010, p. 200. MARTÍNEZ Fiol, David. «La revolución de los funcionarios y el mito del antiestatismo libertario en la lucha por los empleos públicos de Cataluña (1931-1939)». *La Guerra Civil española 1936-1939*. [Recurso electrónico]: congreso internacional, Madrid 27, 28 y 29 noviembre de 2006, 2006. MARTÍNEZ Fiol, David. «Revolución y servicios públicos en Cataluña. La disputa de las organizaciones sindicales». *Historia social*, nº 63 (2009), p. 19-39. MARTÍNEZ Fiol, David i TAVERA GARCÍA, Susana. «Corporativismo y revolución los límites de las utopías proletarias en Catalunya (1936-1939)». *Historia Social*, nº 32 (1998), p. 53-71.

proposés solucions als problemes estructurals d'Espanya i que la Dictadura no havia resolt. En aquest sentit, la rebel·lió dels estudiants dels anys finals del primoriverisme evidencià les exigències d'una joventut universitària que aspirava a ser funcionària d'un nou Estat veritablement reformador, encara que aquest fos republicà⁵⁶. A Catalunya, aquesta joventut universitària republicanitzada però poc desregionalitzada la havien de conformar els cadells de Prat a la Mancomunitat, en el que havia de ser una segona oportunitat dels antics joves noucentistes, com Carles Soldevila, Josep M. López Picó, Pompeu Crehuet o Josep Millàs-Raurell. Però ara, als anys trenta, sense l'aixopluc institucional de la cúpula regionalista, haurien de patir la pressió d'una nova fornada d'aspirants a funcionaris sense estudis superiors, la majoria, i que presentaven com a mèrit de «qualitat» per a accedir a la funció pública la seva participació en les conspiracions contra la Dictadura de Primo de Rivera al costat de l'«Avi» Macià, i, entre aquests, la gent d'Estat Català i els propis llibertaris.

Bibliografia

- ALMIRALL, Valentí. *España tal como es*. pròleg de JUGLAR, Antoni. Madrid: Castilla, 1972.
- ARNAVAT, Albert. *L'impacte de la Primera Guerra Mundial sobre l'economia reusenca (1914-1923)*. Reus: Cambra de Comerç i Indústria de Reus, 1987.
- ARNAVAT, Albert et al. «La Gran Guerra i l'economia catalana». Dossier a *Recerques*. N° 20, Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1988, p. 5-129.
- ARTAL, Francesc. «Els funcionaris a l'època de la Mancomunitat». *L'Avenç*, n° 21 (novembre 1979), p. 74-75.
- BALCELLS, Albert. *La història de Catalunya a debat. Els textos d'una polèmica*. Barcelona: Curial, 1994.
- BALCELLS, Albert, PUJOL, Enric i SABATER, Jordi. *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Barcelona: Proa, 1996.
- BALCELLS, Albert i PUJOL, Enric. *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. Vol. I 1907-1942*. Catarroja-Barcelona: Afers, 2002, p. 13-62.
- BALCELLS, Albert. *El Projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*. Barcelona: Parlament de Catalunya, 2010.
- BATRO. «El R.D. de Mancomunitats». *Renaixement*, n° 167 (12-II-1914), p. 89.
- BEN-AMI, Shlomo. *Los orígenes de la Segunda República española: Anatomía de una transición*. Madrid: Alianza Editorial, 1990, p. 93-117.
- BENGOECHEA, Soledad. *El locaut de Barcelona (1919-1920). Els precedents de la dictadura de Primo de Rivera*. Barcelona: Curial, 1998.

⁵⁶ BEN-AMI, Shlomo. *Los orígenes de la Segunda República española: Anatomía de una transición*. Madrid: Alianza Editorial, 1990, p. 93-117.

BOHIGAS, Oriol et al. *El Noucentisme 1906-1918*. Vol. VII de la «Història de la Cultura Catalana» dirigida per Pere GABRIEL. Barcelona: Edicions 62, 1996.

BOYD, Carolyn P. *La política pretoriana en el reinado de Alfonso XIII*. Madrid: Alianza, 1990.

BRAVO SAN JOSÉ, Montserrat. *Los parlamentarios catalanes y la polémica arancelaria (1886-1890)*, treball de recerca, UAB, 1989.

CALVO, Juan Jacob. *La Capitanía General de Cataluña de 1875 a 1931. La actuación política de los Capitanes Generales*, tesi de Doctorat dirigida pel professor Nazario GONZÁLEZ, Universitat de Barcelona, 1974, 3 vols., en concret el vol. II.

CARDONA, Gabriel. *El poder militar en la España contemporánea hasta la guerra civil*. Madrid: Siglo XXI, 1983.

CARRERA BONADONA, Marta. «La Mancomunitat de Catalunya (1914-1925). Organització de l'administració i formació dels funcionaris». *Funció. Publicació*. (Revista trimestral de comunicació interna/Secretaria d'Administració i Funció Pública), Tardor del 2005, p. 20-23.

CASACUBERTA, Margarida (coord.). «Noucentisme, la Catalunya perfecta». *L'Avenç*, n° 194 (juliol-agost 1995), p. 15-64.

CASANOVA, Julián. *De la calle al frente. El anarcosindicalismo en España (1931-1939)*. Barcelona: Crítica, 1997, p. 102 i ss.

CASASSAS I YMBERT, Jordi. *Jaume Bofill i Mates (1878-1933). L'adscripció social i l'evolució política*. Barcelona: Curial, 1980; i *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Pòrtic, 1999.

CASTERÁS, Ramón. *Actitudes de los sectores catalanes en la coyuntura de los años 1880*. Barcelona: Anthropos, 1985.

CEBRIAN SERRET, Carme. *Estimat PSUC*. Barcelona: Empúries, 1997.

CERVERA, Ana M. «Crisi de la política dinàstica i radicalització de la dreta (1920-1930): la fi d'una època». *L'Avenç*, n° 186 (novembre 1994), p. 18-21.

COLOMER, Josep. «La "Catalunya ciutat"». *L'Avenç*, n° 71 (maig 1984), p. 16-19.

COLOMINES, Agustí i MADAULA, Aurora. *Patria i progrés: La Mancomunitat de Catalunya, 1914-1924*. Barcelona: Comanegra, 2014.

COMALADA, Àngel. *Catalunya davant del centralisme*. Barcelona: Sirocco, 1984.

DE RIQUER I PERMANYER, Borja. «La Lliga Regionalista o els límits del catalanisme conservador». DD.AA.: *Catalanisme: Història, política i cultura*. Barcelona: L'Avenç, 1986, p. 115-128.

DE RIQUER I PERMANYER, Borja. «El govern Silvela-Polavieja i l'opinió pública barcelonina. Crònica d'un distanciament». *L'Avenç*, n° 239 (setembre 1999), p. 46-51.

DEU I BAIGUAL, Esteve. *La indústria tèxtil llanera de Sabadell, 1896-1925*. Sabadell: Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats. Delegació de Sabadell, 1990.

DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA, *Memòria de l'actuació i organització de l'Escola de Funcionaris d'Administració Local. Programes de les assignatures*. Barcelona: Imprenta Casa Provincial de Caritat, setembre 1915, p. 18.

DUARTE, Ángel. «Mayordomos y contra maestres. Jerarquía fabril en la industria algodonera catalana, 1879-1890». *Historia Social*, n° 4 (1989), p. 3-20.

ESCARRA, Edouard. *El desarrollo industrial de Cataluña (1900-1908)*. Barcelona: Grijalbo, 1970.

FERNÁNDEZ BASTARRECHE, Fernando. *El ejército español en el siglo XIX*. Madrid: Siglo XXI de España Editores, 1978, p. 27-28.

FULL VOLANT titulat «DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA. Escola de Funcionaris d'Administració Local». Barcelona, agost de 1916.

GABRIEL, Pere. *Classe obrera i sindicats a Catalunya 1903-1920*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1981.

GARCÍA MADARIA, José M^a. *Estructura de la administración central (1808-1931)*. Madrid: Instituto Nacional de Administración Pública, 1982, p. 244-256 i 277-283.

GÓMEZ NAVARRO, José Luís. *El régimen de Primo de Rivera. Reyes, dictaduras y dictadores*. Madrid: Cátedra, 1991, p. 391 i ss.

IZARD, Miquel. *El segle XIX. Burguesos i proletaris*. Barcelona: Dopesa 2, 1978.

LACALLE, Daniel. *Técnicos, científicos y clases sociales*. Barcelona: Labor-Guadarrama, 1976.

LEÓN-IGNACIO, Jacinto. *Los años del pistolero. Ensayo para una guerra civil*. Barcelona: Planeta, 1981, p. 50-63.

MARCOS ALONSO, Jesús A. *El conflicto de las clases técnicas: Un falso problema (La profesión de Aparejador y la estructura de clase de las profesiones técnicas en España)*. Barcelona: Editorial Estela-Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Cataluña y Baleares, 1970.

MARTÍNEZ FIOL, David. «Aliadòfils i germanòfils a Catalunya: elements per comprendre la mobilització catalanista durant la Gran Guerra, 1914-1918». *El Catalanisme i la Gran Guerra (1914-1918). Antologia*. Barcelona: La Magrana-Diputació de Barcelona, 1988, p. V-XLV.

MARTÍNEZ FIOL, David i TAVERA GARCÍA, Susana. «Corporativismo y revolución los límites de las utopías proletarias en Catalunya (1936-1939)». *Historia Social*, n° 32 (1998), p. 53-71.

MARTÍNEZ FIOL, David. «La revolución de los funcionarios y el mito del antiestatismo libertario en la lucha por los empleos públicos de Cataluña (1931-1939)». *La Guerra Civil española 1936-1939*. [Recurso electrónico]: congreso internacional, Madrid 27, 28 y 29 noviembre de 2006, 2006.

MARTÍNEZ FIOL, David. «Revolución y servicios públicos en Cataluña. La disputa de las organizaciones sindicales». *Historia social*, n° 63 (2009), p. 19-39.

MARTÍNEZ FIOL, David. *Els sindicats de funcionaris de la Generalitat de Catalunya (1931-1939)*. Barcelona: PAM, 2010, p. 200.

MARTÍNEZ FIOL, David. «“Cavallers del treball”. Función pública, corporativismo y asociacionismo profesional en Cataluña (1900-1936)». *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, nº 45 (2010), p. 149-168.

MARTÍNEZ FIOL, David. «Patriotisme, eficàcia i llengua catalana: valors promocionals del funcionariat de l'autonomia regional de Catalunya (1931-1933)». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 54 (2010), p. 297-323.

MARTÍNEZ FIOL, David. *Els «voluntaris catalans» a la Gran Guerra (1914-1918)*. Barcelona: PAM, 1991. També ESCULIES, Joan i MARTÍNEZ FIOL, David. *12.000! Els catalans a la Primera Guerra Mundial*. Barcelona: Ara, 2014.

MARTÍNEZ FIOL, David. *Estatisme i antiestatisme a Catalunya (1931-1939): Rivalitats polítiques i funcionaries a la Generalitat*. Barcelona: PAM, 2008.

MARTÍNEZ FIOL, David. *Leviatán en Cataluña: La lucha por la administración de la Generalitat republicana (1931-1939)*. Sevilla: Renacimiento, 2019.

MOLAS, Isidre. «El projecte d'Estatut d'Autonomia de Catalunya del 1919». *Recerques*, nº 14, Barcelona: Curial, 1983, p. 69-79.

NADAL, Francesc. *Burgueses, burócratas y territorio. La política territorial en la España del siglo XIX*. Madrid: Instituto de Estudios de Administración Local, 1987.

NAVAJAS ZUBELDÍA, Carlos. *Ejército, estado y sociedad en España (1923-1930)*. Logroño: Gobierno de La Rioja-Instituto de Estudios Riojanos, 1991, p. 187-198.

ORDUÑA, Enrique. *El regionalismo en Castilla y León*. Valladolid: Ámbito, 1986.

PALOMAS I MONCHOLÍ, Joan. *Els parlamentaris catalans i la lluita pel proteccionisme (1881-1885)*, treball de recerca de doctorat, UAB, 1989.

PEIRÓ, Joan. *Escrits, 1917-1939*. Recopilacions e introducció de Pere Gabriel. Barcelona: Edicions 62, 1975, p. 152-156.

PÉREZ FRANCESCH, Joan Lluís. «Catalanisme, exèrcit espanyol i ordre públic: les Bases de Manresa». *L'Avenç*, nº 112 (febrer 1988), p. 44-49.

PERICAY, Xavier i TOUTAIN, Ferran. «Els estendards de la llengua catalana». *L'Avenç*, nº 92 (abril 1986), p. 24-30.

PESTAÑA, Ángel. *Trayectoria sindicalista*. Madrid: Ediciones Tebas, 1974, p. 735-745.

POBLET, Josep M. *El moviment autonomista a Catalunya dels anys 1918-1919*. Barcelona: Pòrtic, 1970.

PRAT DE LA RIBA, Enric. *La nació i l'estat. Escrits de joventut*. A cura d'Enric Jardí. Barcelona: La Magrana-Diputació de Barcelona, 1987, p. 12-13.

PRESTON, Paul. *Franco «Caudillo de España»*. Barcelona: Grijalbo, 1994, p. 58-77.

PUIGSECH FARRÀS, Josep i PALA, Giaime (Dir. i coord.). *Les mans del PSUC. Militància*. Barcelona: Memorial Democràtic, 2017.

RUBÍ, Gemma i ESPINET, Francesc (eds.). *Solidaritat Catalana i Espanya (1905-1909)*. Barcelona: Editorial Base, 2008.

S.A. *Bases per a la Constitució Regional Catalana. Manresa març de 1892*. Vic: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives-Eumo editorial, 1991, p. 229.

S.A. «Al Concell General». *Renaixement*, n° 166 (5-II-1914), p. 83.

S.A. «Al Concell General». *Renaixement*, n° 176 (16-IV-1914), p.194.

S.A. «Espanya». *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana*, tomo XXI. Madrid: Espasa-Calpe, 1923, p. 400-401 i 769.

SANTOLARIA, Francesc. *El banquet de la Victòria i els fets de ¡Cu-Cut!. Cent anys de l'esclat catalanista de 1905*. Barcelona: Meteora, 2005.

SARRIÓ I GUALDA, Josep. *Història de l'Escola d'Administració Pública de Catalunya (1912-1939)*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya, 1982.

SIERRA GIL DE LA CUESTA, Ignacio. «El Expediente Picasso». *Historia 16*, n° 107 (marzo 1985), p. 43-47.

SOLÉ I SABATÉ, Josep M. i VILLARROYA I FONT, Joan. «L'exèrcit espanyol i el fet català, 1898-1939». *L'Avenç*, n° 100 (gener 1987), p. 92-95.

SOLÉ I SABATÉ, Josep M. i VILLARROYA I FONT, Joan. *L'exèrcit i Catalunya (1898-1936). La premsa militar espanyola i el fet català*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 1990, p. 38 i 85-86.

SUEIRO SEOANE, Susana. *Espanya en el Mediterráneo. Primo de Rivera y la «Cuestión Marroquí» 1923-1930*. Madrid: UNED, 1993.

TAFUNELL, Xavier. «La construcció: una gran indústria i una gran negoci». DD.AA. *Història econòmica de la Catalunya contemporània*. Vol. VI. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1989, p. 211-241.

TAFUNELL, Xavier. «La construcción en Barcelona, 1860-1935: continuidad y cambio». A GARCÍA DELGADO, José Luís (ed.). *Las ciudades en la modernización de España. Los decenios interseculares*. Madrid: Siglo XXI, 1992, p. 3-20.

TAVERA, Susana i VEGA, Eulàlia. «L'afiliació sindical a la CRT de Catalunya: Entre l'eufòria revolucionària i l'ensulsiada confederal». *Col·loqui Internacional «Revolució i Socialisme» Bicentenari de la Revolució Francesa (1789-1989). Primer Centenari de la Segona Internacional (1889-1989)*. Vol. II: Comunicacions, Barcelona: Departament d'Història Moderna i Contemporània UAB, 1990, p. 343 i ss.

TONA I NADALMAI, Abelard. *Memòries d'un nacionalista català. Del nacionalisme radical al comunisme. Història menuda (1922-1932)*. Barcelona: PAM, 1994, p. 35-50.

TUSELL, Javier. *Radiografía de un golpe de Estado. El ascenso al poder del General Primo de Rivera*. Madrid: Alianza, 1986.

UCELAY-DA CAL, Enric. «Wilson i no Lenin: l'esquerra catalana i l'any 1917». *L'Avenç*, nº 9 (octubre 1978), p. 53-58.

UCELAY-DA CAL, Enric. «La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923». A DE RIQUER, Borja (dir.). *Història de la Diputació de Barcelona II*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1987, p. 93-139.

UCELAY-DA CAL, Enric. «La iniciació permanent: nacionalismes radicals a Catalunya des de la Restauració». *Catalunya i la Restauració 1875-1923*, Comunicacions del Congrés Internacional d'Història celebrat a Manresa l'1-2-3 de maig de 1992. Manresa: Centre d'estudis del Bages, 1992, p. 127-134.

VEGAS LATAPIE, Eugenio. *Memorias políticas. El suicidio de la Monarquía y la Segunda República*. Barcelona: Planeta, 1983, p. 40.

VILLACORTA BAÑOS, Francisco. *Profesionales y burócratas. Estado y poder corporativo en la España del siglo XX, 1890-1923*. Madrid: Siglo XXI, 1989.

VIVES, Vicens i LLORENS, Montserrat. *Industrials i polítics (segle XIX)*. Barcelona: Teide, 1958.